

EUROPA CZASÓW ŚW. BRUNONA (UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-POLITYCZNE)

Jaka była Europa na przełomie pierwszego i drugiego tysiąclecia, w czasach, kiedy żył i pracował święty Brunon? Przyjęło się uważać, że czasy Średniowiecza to wieki ciemne i zacofane. Czy tak było naprawdę?

Przypatrzmy się, więc czasom naszego bohatera, opiszmy gospodarkę i naukę, poznamy kraje, które odwiedził, oraz społeczeństwo europejskie tego okresu i jego zajęcia¹.

Zmieniają się zasady gospodarowania w rolnictwie. Żarową metodę uprawy ziemi stopniowo zastępuje dwupolówka. Do użytku wchodzi pług żelazny a ziemia jest nawożona. Rośnie wydajność w rolnictwie i pojawia się nadwyżka żywności. Wzrasta stopa życiowa feudałów.

Zmieniło się też rzemiosło – rozwija się obróbka rud metali, skóry, drewna i kamienia, udoskonalono technikę przędzalniczą i tkacką. Kwalifikacje rzemieślników wzrosły do tego stopnia, że wydzielili się oni jako osobna grupa społeczna a rzemiosło stało się ważną gałęzią gospodarki.

Przełom tysiącleci to czas odradzania się miast. Osady rolnicze przekształcają się w ośrodki handlu i rzemiosła. Odżywają stare miasta rzymskie i powstają nowe. Stopniowo wyodrębnia się i kształtuje osobny stan mieszczański. Sprzyja temu szybki rozwój gospodarki towarowo-pieniężnej. Rozwijają się rynki lokalne. Rośnie zaludnienie Europy. Osadnictwo i kolonizacja obejmuje głównie ziemie Słowian Połabskich. Ludność miejska podlega ciągle władzy panów feudalnych, pojawiają się jednak pierwsze instytucje samorządu miejskiego. Powstaje prawo kupieckie, które władzę w komunach miejskich przekazuje w ręce patrycjatu.

Zmienia się zasadniczo położenie ludności poddanej. Chłopi stopniowo z właścicieli stają się użytkownikami ziemi pana feudalnego. Status ludności poddanej otrzymują zarówno wolni dotychczas chłopci jak i dawni niewolnicy. Poddani stają się częścią włości feudalnej i zostają przywiązani do ziemi. Pod-

Mgr Andrzej Zdanowski; dyrektor Szkoły Podstawowej nr 9 w Ełku; członek Mazurskiego Towarzystwa Naukowego; adres do korespondencji: dyrektor9-56@o2.pl

¹ Charakterystykę sporządzono na podstawie: T. Manteuffel, *Historia powszechna Średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 173-174.

daństwo staje się niemal powszechne a ludność zostaje zobowiązana do rozlicznych świadczeń jak: poglówne, daniny i pańszczyzna.

Pan feudalny posiada wiele monopolu i sprawuje władzę publiczną wobec swoich poddanych. Symbolem jego pozycji społecznej staje się zamek rycerski. Ma on nie tylko charakter obronny, ale staje się siedzibą rodu. Bogaci feudalowie u początku XI wieku wnoszą pierwsze budowle z kamienia. Coraz wyraźniej kształtuje się odrębny stan rycerski, tworzą się jego atrybuty: odpowiednie wychowanie, własne zwyczaje i pierwsze znaki rodowe. Pod wpływem Kościoła powstaje wzór chrześcijańskiego rycerza.

Brunon urodził się w 974 roku w arystokratycznej rodzinie saskiego grafa, spokrewnionego z panującą w Niemczech rodziną Ludolfingów, na zamku w Kwerfurcie, na zachód od Mersenburga w Saksonii.

W Europie przełomu tysiącleci panuje chrześcijański światopogląd. Ludzie żyjący w tym okresie przejawiają pragnienie poznania świata. Realizują je poprzez udział w wyprawach wojennych, osiedlanie się w odległych zakątkach świata chrześcijańskiego, pielgrzymki do świętych miejsc chrześcijaństwa, głównie do Rzymu i Ziemi Świętej. Szeroko rozwija się ruch misyjny.

Wzrasta poziom istniejących szkół. Główną rolę obok teologii w nauczaniu zaczyna odgrywać prawo i filozofia. Tworzy to bardzo dobre warunki do powstania pierwszych uniwersytetów. W nauczaniu filozofii dominują poglądy Platona, przede wszystkim o bycie ogólnym, zwane realizmem. Tworzą się podwaliny teologii chrześcijańskiej, powstaje scholastyka, która stara się o rozumowe potwierdzenie prawd wiary chrześcijańskiej.

Językiem Kościoła, wiedzy, prawa i administracji jest średniowieczna łacina. Bujnie kwitnie piśmiennictwo w tym języku. Pojawiają się pierwsze dzieła pisane w językach europejskich.

Rozwija się poezja, przede wszystkim hymny o charakterze kościelnym. Rozkwita liryka świecka tworzona przez wędrownych studentów, trubadurów i skaldów skandynawskich. Są to zarówno opowieści miłosne jak i epos rycerski. Utwory często powstawały w języku ludowym.

W architekturze kształtuje się stopniowo styl, który z czasem otrzyma nazwę romańskiego. Najważniejsze budowle to kamienne świątynie o sklepieniu krzyżowo-żebrowym. W budownictwie króluje rzymska i hellenistyczna bazylika, wzorem jest tu świątynia laterańska².

Brunon wybrał karierę duchowną. Ukończył szkołę katedralną w Magdeburgu, gdzie otrzymał gruntowne wykształcenie. W wieku 21 lat, jako członek znakomitego rodu, został kanonikiem kapituły katedralnej w tym mieście.

Koniec pierwszego i początek drugiego tysiąclecia to epoka ogromnych zmian politycznych, jakie zachodzą w całej Europie. Czas, w jakim działał święty to okres ważnych wydarzeń historycznych. We wschodniej części kon-

² Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, Warszawa 1993, s. 280.

tymentu rozkwita handel. Ruś i Węgry dostarczają soli; srebro, złoto i drogie kamienie wydobywa się w Czechach³ a kraj Prusów dostarcza bursztynu. Zmienia się zasadniczo Europa Środkowa i Wschodnia. Poziom kultury materialnej tych ziem nie był niższy aniżeli w sąsiednich krajach zachodnich. Tu również odnotowujemy nadania na rzecz kościoła i bogate budownictwo sakralne. Sztuka zdobnicza i nauka obejmuje duchowieństwo, możnych i dwory monarsze⁴. Wenecja dzięki temu staje się centrum handlu europejskiego, przede wszystkim z tego portu wyruszają pielgrzymi do Ziemi Świętej. Uczestnicy wyprawy uzyskują rozgrzeszenie a często osiedlają się w krainie Chrystusa. Jest to wstęp do wypraw krzyżowych. Pod koniec X wieku Wenecja stopniowo opanowuje wybrzeża Morza Adriatyckiego⁵.

W 973 roku cesarzem rzymskim zostaje Otton II. Niemcy w tym czasie to I Rzesza, podzielona na księstwa. Cesarz musiał przeciwstawić się opozycji. Panowanie Ottona II to niekończące się wojny z Danią, Francją, Bawarią i Czechami. Dobre stosunki łączyły Niemcy z Polską, której władca poślubił kuzynkę cesarza, Odę. Otton II przybył do Rzymu w roku 980. Cesarz dążył do podboju całego Półwyspu Apenińskiego, poniósł jednak klęskę w bitwie pod Stilo (982) z Saracenami zajmującymi południe Italii i miastami włoskimi podlegającymi Bizancjum⁶. Zapewnił wybór syna na tron cesarski. Zmarł nagle w Rzymie tuż po wyborze papieża Jana XIV. Jego cesarstwo przeżywa poważny kryzys. W chwili śmierci cesarza wybucha powstanie Słowian Połabskich, którzy nie tylko wyzwolili się spod władzy feudałów niemieckich, ale zniszczyli ziemie saskie, zagładzie uległa organizacja kościelna a wierzenia pogańskie zostały przywrócone.

Dania, pod panowaniem Haralda Sinozębego⁷ (940-986), odzyskuje niezależność i staje się europejską potęgą. Trwa ekspansja Wikingów, w roku 982 Eryk Rudobrody dociera do Ameryki Północnej i zakłada swoje osady na Grenlandii. Jego następcą Leif Erikson dociera w roku 1000 do kontynentu amerykańskiego, na Półwysep Labradorski⁸.

W tej sytuacji władzę w imieniu Ottona III obejmuje, pochodząca z Bizancjum, cesarzowa Teofano. Udaje się jej zażegnać walki o tron. Mieszko I składa hołd nowemu cesarzowi. Ale nawet jego pomoc nie doprowadziła do odzyskania przez Niemcy władzy nad Słowianami Połabskimi.

³ Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, s. 278.

⁴ T. Manteuffel, *Historia powszechna Średniowiecza*, s. 294.

⁵ G. Procacci, *Historia Włochów*, Warszawa 1983, s. 18.

⁶ J. Gierowski, *Historia Włoch*, Warszawa 1983, s. 53.

⁷ Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, s. 278.

⁸ Tamże, s. 276.

Za rządów Teofano we Francji władzę obejmuje nowa dynastia, królem zostaje Hugo Kapet (987), kończy się ostatecznie panowanie Karolingów⁹.

Syn Ottona II Otton III, który samodzielnie rządy obejmie w 994 roku, pragnął odbudować Imperium Rzymskie, marzył o uniwersalnym państwie chrześcijańskim obejmującym Europę Zachodnią i Bizancjum, w którym władza duchowna i świecka należy do cesarza. Papież jest tylko jego pomocnikiem, to cesarz miał wyznaczać następców świętego Piotra. Cierpiały na tym interesy niemieckie. Pomysły młodego cesarza budziły sprzeciw w Niemczech i we Włoszech. Wpływ na cesarza miało greckie otoczenie jego matki. Znał łacinę i grekę oraz historię starożytną, czuł większy związek z Italią niż z Saksonią. Brunon był bliskim przyjacielem Ottona III, podzielał jego plany polityczne i propagował uniwersalistyczne idee. Na dworze władcy pełnił funkcję kapelana w czasie jego pobytu w Rzymie. Cesarz przebywał tam od 996 roku, tylko przejściowo bawił w Polsce w roku 1000. Papież Grzegorz V koronował go na imperatora. Młody władca przyjął tytuł cesarza rzymskiego i ogłosił odnowienie Imperium Rzymskiego, wybudował pałac na Awentynie i wprowadził styl i ceremoniał bizantyjski. Uniwersalizm cesarski zyskał poparcie duchowieństwa, przede wszystkim nowego papieża Sylwestra II¹⁰. Otton surowo zwalczał swoich przeciwników, sam decydował, kto będzie papieżem (wypędził Jana XVI). Celem cesarza było utworzenie federacji państw chrześcijańskich pod przewodnictwem Niemiec. Ważną rolę miała odegrać Polska, która potrzebna była Ottonowi III do walki ze Słowianami Połabskimi. Na zjeździe gnieźnieńskim Bolesław Chrobry otrzymał tytuł patrycjusza rzymskiego. Włócznia świętego Maurycego miała mu pomóc w tępieniu pogaństwa. Za zgodą cesarza powstało Królestwo Węgier. Nagle w Rzymie wybuchł bunt przeciwko Ottonowi, umarł on w północnych Włoszech i został pochowany w Akwizgranie. Plany uniwersalistyczne, obejmujące obok Germanii i Italii, Galię i Słowiańszczyznę, ostatecznie upadły. W samych Niemczech coraz większą rolę zaczynają odgrywać lokalni feudałowie, rozpoczyna się walka o tron królewski¹¹.

Od roku 998 Brunon przebywa w Rzymie i Rawennie, pędząc tu życie zakonne i pustelnicze. Przyjmuje zakonne imię Bonifacy. Przygotowuje się do pracy misyjnej. Ulega wpływom głośnych reformatorów tamtych czasów benedyktynów świętych Romualda i Nila, którzy popierali wzmocnienie roli cesarza w kościele¹². Ideałem ówczesnego ascety jest działalność misyjna i męczeństwo.

Papiestwo w czasach Brunona najczęściej współpracuje z cesarstwem. Pojawiają się przejawy rywalizacji pomiędzy papieżami rzymskimi i cesarskimi.

⁹ Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, s. 276.

¹⁰ Tamże, s. 280.

¹¹ W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Warszawa 1981, s. 103-117.

¹² J. Gierowski, *Historia Włoch*, s. 52.

Formalnie papieża wybierał kler i lud rzymski, faktycznie decydował cesarz. Wybór przez kardynałów wprowadzono dopiero w roku 1059¹³. Benedykt VII (974-983), Rzymianin współpracował z cesarzem i miał poparcie rzymskich rodów. Na synodzie w 981 roku zakazał symonii, czyli sprzedawania godności i dóbr kościelnych. Papież realizował politykę cesarza i popierał go w walce z Bizancjum¹⁴. Prowadził reformę zakonną, założył na Awentynie wspólnotę greckich i łacińskich mnichów. Klasztor słynął z pobożności i nauki, działał według reguły Bazylego i Benedykta. Przebywał tu święty Brunon. Działalność tego klasztoru to odnowa życia monastycznego w środkowej Italii.

Na teren całej Europy rozszerzają się wpływy reformatorów z klasztoru w Cluny, który staje się duchowym ośrodkiem zachodniego chrześcijaństwa. Zasady, na jakich opiera się ten ruch to: liturgiczna służba Bogu, śpiew mnichów, uroczyste msze, dodatkowe nabożeństwa i litanie, wielkie budowle sakralne i ich przepych (nowa architektura), studia literackie i teologiczne oraz przepisywanie i iluminowanie ksiąg. W prawie kanonicznym panowała doktryna wolnego kościoła, głoszono supremację papieską w sprawie doktryny i jurysdykcji, praktycznie była to jednak tylko władza formalna. Duchową i świecką ostoją społeczeństwa jest biskup diecezjalny. Powszechnie uznawano posiadanie kościołów przez ludzi świeckich i prymat cesarstwa. Mszę odprawiano według mszału karolińskiego, który był stosowany przez cały świat katolicki¹⁵.

Rzymem rządziły rody patrycjuszowskie rywalizujące z cesarzami niemieckimi, którzy byli formalnymi zwierzchnikami wiecznego miasta. Ofiarą tych walk padł Jan XIV, który pochodził z Italii i został ustanowiony przez cesarza bez dokonywania wyboru. Pokonany przez przeciwników zmarł w więzieniu. Pod koniec X wieku przewagę zyskali cesarze. Papież Jan XV, Rzymianin zastąpił świeckich i dziedzicznych urzędników papieskiej kancelarii kardynałami, biskupami i opatami. Była to ważna reforma kurii rzymskiej, która uchroniła papieństwo od wojny stronnictw. Mimo to papież porozumiał się z rzymską arystokracją i blisko współpracował z cesarzową Teofano. W 993 roku dokonał jako pierwszy uroczystej kanonizacji. Przyjął pod opiekę Polskę. Zmarł na wygnaniu¹⁶.

Kiedy Brunon znalazł się w Rzymie w 996 roku jako kapelan cesarza Ottona III papieżem został Niemiec z Saksonii Grzegorz V. Desygnowany przez imperatora biskup Rzymu, nazywa go opiekunem kościoła. Dokonuje uroczystej koronacji swego protektora. Zakazał wyboru papieża za życia poprzednika. Wypędzony z Rzymu po wyjeździe cesarza do Niemiec, powrócił po krwawym

¹³ G. Procacci, *Historia Włochów*, s. 14.

¹⁴ R. McBrien, *Leksykon papieży*, Warszawa 2003, s. 117.

¹⁵ M. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, t. 2, Warszawa 1988, s. 99, 113-114, 117.

¹⁶ R. McBrien, *Leksykon papieży*, s. 118.

stłumieniu buntu Rzymian. Politykę kościelną prowadził zgodnie z życzeniami cesarza¹⁷.

Umocnił rolę papieżstwa Sylwester II (999-1003), człowiek wykształcony, który był nauczycielem Ottona III i pierwszym Francuzem na stolicy świętego Piotra. Przyjaciół cesarza i jednocześnie zwolennik jego władzy w kościele, pragnął władzy papieża nad biskupami. Zwalczał symonię i nepotyzm oraz odstępstwa od celibatu. Wprowadził zasadę, według której mnisi mieli wybierać opatów. Wspólnie z cesarzem zorganizował kościół w Polsce i na Węgrzech, gdzie wysłał koronę królewską. Opuścił Rzym wraz z cesarzem¹⁸.

Po jego odejściu papieństwo wróciło do rzymskich rodów¹⁹. Jan Krescencjusz próbował przywrócić w Rzymie republikę²⁰. Papieżem został człowiek żonaty, rzymski arystokrata Jan XVII. To on wydał zgodę na wysłanie polskich misjonarzy do pogańskich Słowian. Jego następcą został Jan XVIII (1003-1009), kardynał i Rzymianin, którego popierała rzymska arystokracja na czele z rodem Krescencjuszy. Poprawił stosunki z Konstantynopolem, sam decydował w sprawach organizacyjnych kościoła, kanonizował uroczyscie polskich męczenników zabitych w Międzyrzeczu (1004)²¹.

Terytorium zarządzane przez papieża, który składał przysięgę wierności cesarzowi, stanowiło część Niemiec. Kościół całkowicie zależał od cesarza i często był narzędziem jego polityki. Cesarzy nazywano wikariuszami Chrystusa, wywodząc stąd ich prawo do zwierzchnictwa nad papieństwem²². Od 973 roku we Włoszech tworzone są pierwsze załączki statutów municypalnych. Powstają komuny miejskie i rośnie znaczenie miast, głównie morskich, nad którymi władzę świecką sprawują biskupi, niżsi feudałowie i urzędnicy²³. Budowane są pierwsze katedry. Rośnie zaludnienie kraju, rozwijają się tereny wiejskie. Panuje przekonanie o przynależności do jednej chrześcijańskiej republiki rzymskiej, w której uniwersalną misję pełnią papieże. Mapa Półwyspu Apenińskiego to Królestwo Włoch i Republika Wenecji na północy, Państwo Kościelne i Cesarstwo Bizantyjskie na południu oraz Arabowie na Sycylii²⁴.

W Polsce umiera Mieszko I a władzę obejmuje Bolesław Chrobry, który w roku 1000 gościł w Gnieźnie cesarza Ottona III. Wcześniej Bolesław jako gorliwy chrześcijanin wysłał czeskiego biskupa Wojciecha do pogańskich Prusów. Na prośbę księcia Bolesława Chrobrego Brunon rozpoczyna bardzo rozle-

¹⁷ R. McBrien, *Leksykon papieży*, s. 119.

¹⁸ Tamże, s. 120.

¹⁹ M. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, s. 59.

²⁰ J. Gierowski, *Historia Włoch*, s. 53.

²¹ R. McBrien, *Leksykon papieży*, s. 120.

²² M. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, s. 67.

²³ J. Gierowski, *Historia Włoch*, s. 54.

²⁴ G. Procacci, *Historia Włochów*, s. 11-12, 17, 22.

głą działalność misyjną i polityczną. Jako ochotnik zgłasza się do misji w Polsce. Jego poczynania popiera papież Sylwester II. Z jego rąk przyszły święty otrzymuje tytuł arcybiskupi i specjalne pełnomocnictwo²⁵. Władca Polski liczy na pomoc Brunona przy nawracaniu Słowian Połabskich. Jest to zgodne z planami cesarza Ottona III. Ten jednak umiera nagle 23 stycznia 1002 roku.

Do roku 984 kościołem misyjnym w Polsce kieruje biskup Jordan a po nim biskup Unger. Polska podlega bezpośrednio papieżowi Janowi XV (985-996), reguluje to dokument *Dagome Iudex* (990). W roku 1000 powstaje metropolia gnieźnieńska pod patronatem świętego Wojciecha. Od Ottona III Bolesław Chrobry otrzymuje prawo inwestytury biskupów i opatów. Arcybiskupem został Radzim – Gaudenty (1000-1011), brat Wojciecha. Powstały trzy nowe biskupstwa – w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu. Diecezja poznańska miała wejść do metropolii dopiero po śmierci bp Ungera. W Poznaniu działała prężna benedyktyńska wspólnota zakonna, z niej wywodzili się pierwsi polscy misjonarze²⁶.

Następcą Ottona III na tronie cesarskim zostaje ostatecznie książę bawarski Henryk II, który prowadzi zupełnie inną politykę wobec Polski i sprzeciwia się planom poprzednika. Czuje się przede wszystkim królem Niemiec. Odrzuca ideę Cesarstwa Rzymskiego na rzecz Cesarstwa Karolingów. W interesie Niemiec prowadził zbrojną ekspansję na ziemie Słowian. Kiedy zimą 1002 roku przyszły święty zjawił się na jego dworze musiał czekać. Jego podróż do Polski przerywa wojna Niemiec z tym krajem. Nowy władca stara się utrzymać wpływ na obsadę stanowisk kościelnych i odbudować znaczenie tej instytucji, podnosi moralne i gospodarcze znaczenie klasztorów. Henryk ogranicza wpływy możnowładców. Prowadzi nie tylko wojny z Polską, ale również na pograniczu francuskim i na terenie Włoch. Przeciwwstawia się zdecydowanie zajęciu Czech przez Chrobrego i stworzeniu silnego państwa słowiańskiego²⁷.

W czasach Brunona ośrodkami kultury i sztuki niemieckiej są klasztory i dwory biskupie. Kościół ma wpływ na wszystkie dziedziny życia. Króluje łacina, trwają jednak przekłady dzieł łacińskich, w tym starożytnych, na język niemiecki. Wędrowni śpiewacy śpiewają pieśni w języku ludowym. W wieku X Saksonia jest przodującym ośrodkiem sztuki wczesnoromańskiej. Najwspanialszym pomnikiem sztuki sakralnej jest katedra w Magdeburgu. W tak zwanym stylu ottońskim powstają rzeźby, odlewane są drzwi brązowe i malowane freski. W klasztorach i katedrach przepisywano pięknie iluminowane księgi. Podstawą wiedzy o historii Niemiec i krajów sąsiednich jest kronika Thietmara, kuzyna Brunona²⁸.

²⁵ M. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, s. 415, 420.

²⁶ Tamże, s. 419.

²⁷ W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, s. 103-119.

²⁸ Tamże, s. 130-132.

W roku 1001 chrzest przyjmuje król Węgier, Stefan. Pierwszą swoją misję Brunon odbywa w latach 1003-1004 właśnie do tego kraju. Są to początki państwa węgierskiego. Wodzowie szczepowi uznają władzę jednego wodza Gezy (970-997). Dążą on do porozumienia z Niemcami i przyjmuje chrześcijańskich misjonarzy (973). Władca wybiera orientację prozachodnią. Na Węgry przybywają księża niemieccy i włoscy. Kraj łączą bliskie związki z Polską. Proces budowy państwa zakończył Stefan I Święty (997-1038). Rozgromił władców plemiennych i w 1001 roku otrzymał zgodę cesarza na koronację królewską. Państwo utrzymało niezależność a król nieograniczoną władzę. Powstają przepisy prawne, które zabezpieczają prawa panów feudalnych i kościoła. Arcybiskupa i biskupów mianował król niezależnie od papieża. Sprowadzenie zakonów rozpoczyna rozwój kulturalny i gospodarczy kraju. Wielkie nadania ziemskie otrzymują instytucje kościelne. Ludność zostaje zobowiązana do płacenia dziesięciny. Kraj podzielono na komitaty zarządzane przez żupanów. Armia stopniowo przyjmowała organizację feudalną. Ośrodkiem życia państwowego staje się dwór królewski²⁹.

Stąd wraca Brunon do Niemiec by uzyskać konieczne święcenia z rąk arcybiskupa Magdeburga. Do Polski Brunon przybywa dopiero w 1005 roku. Aktywnie uczestniczy w bieżących wydarzeniach historycznych. W Polsce są nadal żywe idee uniwersalistyczne. Popiera je przyjaciel Ottona III Bolesław Chrobry. Brunon spotkał się w jego państwie z serdecznym przyjęciem. Przywiązuje się szczerze do polskiego państwa i jego władcy. Pisał „odnoszę się do (Bolesława) z uczuciem wierności i serdecznej przyjaźni (...). Rzeczywiście kocham go jak duszę moją i więcej niż życie moje”. Próbuje mediacji w toczącej się wówczas wojnie między Polską i Niemcami. List do Henryka II³⁰ jest jednym z pierwszych dzieł napisanych na terenie Polski. Nic jednak nie wskórał, wojna przedłużyła się. Brunon pisze *II Żywot Świętego Wojciecha*³¹. Pragnie kontynuować jego dzieło. Wojna polsko – niemiecka jest dla Brunona ciosem, swoje plany nawracania pogan budował, bowiem na współdziałaniu między tymi państwami. W historii stosunków polsko-niemieckich postawa Brunona jest niezwykła. Potępia on politykę swego kraju a chwali Polskę. Pisał *Żywot Pięciu Braci Męczenników*³², którzy zginęli na ziemiach polskich w 1003 roku. Założona przez nich w Międzyrzeczu pustelnia miała być oparciem dla misji prowadzonych wśród pogan na ziemiach sąsiadujących z Polską. Zabójstwo

²⁹ W. Felczak, *Historia Węgier*, Warszawa 1983, s. 22.

³⁰ Brunon z Kwerfurtu, *List do Henryka II*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp J. Karwasińska, w: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, Warszawa 1966, s. 247-264.

³¹ Brunon z Kwerfurtu, *II Żywot Świętego Wojciecha*, tłum. K. Abgarowicz, wstęp J. Karwasińska, w: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, Warszawa 1966, s. 247-264.

³² Tamże, s. 252-264.

pięciu męczenników miało charakter rabunkowy³³. Dzieła te zapoczątkowują piśmiennictwo łacińskie na ziemiach polskich.

Państwo polskie na początku XI wieku, a więc w chwili, gdy docierał tu święty Brunon, to około 250 tys. km² i ponad milion mieszkańców. Główną rolę odgrywały grody i podgrodzia, które stają się ośrodkami produkcji rzemieślniczej i handlu. Wytwarzano przede wszystkim towary potrzebne mieszkańcom grodu. Jednak przytłaczająca większość ludności utrzymywała się z uprawy roli i hodowli. Stopniowo rozwijały się ośrodki handlowe (Wolin, Kraków i Poznań). Wymiana odbywała się tylko częściowo za pomocą monet, dużą rolę odgrywały płacidla. Grody zostały rozbudowane jako rezydencje administracji feudalnej. Za panowania pierwszych Piastów powstają monumentalne budowle kamienne – kaplice, kościoły i rezydencje pałacowe. Świadczyły one nie tylko o potęgze władcy a służyły jako składy, miejsca zebrań i punkty obronne. Wszystko to potwierdza istnienie w Polsce społeczeństwa feudalnego³⁴.

Z terenu Polski w roku 1007 wysłał Brunon do Szwecji wyświęconego przez siebie biskupa. Jego misja kończy się sukcesem. Pisze o tym sam Brunon w liście do cesarza Henryka II. „Tymczasem niech nie ujdzie wiedzy króla, że nasz biskup, którego (...) wyprawilem za morze w celu głoszenia Ewangelii (Szwedom) – jak stanowczo oświadczyli przybyli posłowie – ochrzcił (...) samego króla Szwedów”³⁵. Pierwszymi władcami zjednoczonej Szwecji, czyli królami z Uppsali byli około roku 1000 Eryk Zwycięski, który „znalazł sobie żonę na dworze polskim, została nią córka Mieszka I (...) Świętosława”³⁶ i jego syn Olaf Nakładający Podatki, siostrzeniec Bolesława Chrobrego³⁷. W walkach wewnętrznych i wojnach z Danią oraz Norwegią kształtuje się zjednoczone państwo szwedzkie, które jest rodzajem kraju związkowego. Opisywani tu królowie opierali się na sojuszu z Polską i Niemcami³⁸. Władca dowodził armią i flotą, ale sporą rolę odgrywały wiece, które akceptowały króla osobno w każdym okręgu. Nie było podatków a król miał dochody z własnego majątku. Szwedzi uczestniczyli w wyprawach Wikingów, z Gotlandii docierali na Ruś, do Morza Czarnego i Konstantynopola. Wyspa staje się centrum handlu światowego, przede wszystkim ze wschodem, odnajdujemy tu monety z całego świata, jej rola słabnie w końcu X wieku. Olaf przyjął chrześcijaństwo (jego ojciec Eryk był podobno apostatą) i założył pierwsze stałe biskupstwo w Skara. Największe sukcesy nowa religia odnosi na Gotlandii. Wprowadzenie chrześci-

³³ M. Knowles, D. Obolensky, *Historia kościoła*, s. 420.

³⁴ H. Samsonowicz, *Historia Polski do roku 1795*, Warszawa 1976, s. 25-26.

³⁵ Brunon z Kwerfurtu, *List do Henryka II*, s. 247-264.

³⁶ A. Kersten, *Historia Szwecji*, Warszawa 1973, s. 42-43.

³⁷ J. Strzelczyk, *Apostołowie Europy*, Warszawa 1977.

³⁸ A. Kersten, *Historia Szwecji*, s. 44

jaństwa nie spotkało się z większym sprzeciwem³⁹. Olaf rozpoczął bicie własnej monety a swoje córki wydał za władców Rusi i Norwegii. Większość bogatych Szwedów przyjmowała chrześcijaństwo, ale do roku 1100 były ciągle bardzo silne kultury pogańskie. Odnotowujemy początki poezji na cześć królów, której twórcami są wędrowni skaldowie. Na głazach obok napisów runicznych pojawiają się ilustracje a nawet płaskorzeźby. Napisy na kamieniach runicznych często mają chrześcijański charakter, wystawiane są pośmiertnie i opisują dobre uczynki zmarłego. Buduje się pierwsze drewniane kościoły⁴⁰. Kościół nie miał żadnej samodzielności, księżę powoływał lokalni wodzowie i społeczności chłopskie⁴¹. Z misjonarzami niemieckimi rywalizują Angliki („oni to mieli w roku 1008 ochrzcić Olafa) i Francuzi⁴².

Zamiast do kraju Słowian nasz bohater udał się ponownie w roku 1008 na Węgry i na Ruś Kijowską. Celem misji Brunona był kraj Pieczyngów leżący nad Dniestrem. Jest to lud pochodzenia tureckiego, który w X i XI wieku zajmował stepy nad Morzem Czarnym, od ujścia Dunaju po Krym, od Donu po Boh. Od połowy X wieku organizowali najazdy na ziemie ruskie. Pierwsze starcia z Rusią nie były groźne i zakończyły się pokojem. W 967 roku Pieczyngowie weszli w sojusz z Bizancjum i uderzyli na Kijów, który oblegali do roku 968. Ruś odparła najazd z wielkim trudem. Pieczyngowie w zasadzce zabili wielkiego księcia⁴³. Misja Brunona kończy się niespodziewanym sukcesem, na Krymie zostaje wprowadzone chrześcijaństwo łacińskie⁴⁴. Wszystkie te podróże odbywał misjonarz z inicjatywy i w interesie Bolesława Chrobrego. Od Pieczyngów poprzez Ruś skierował się ku Polsce, gdzie przybył latem 1008 roku. Przybliżył kraj, który odwiedził nasz misjonarz.

W 988 roku Włodzimierz, książę kijowski przyjął chrzest z Bizancjum, zawarł z nim sojusz i poślubił siostrę cesarza, Annę. Po tych wydarzeniach pojawiają się latopisy, żywoty świętych i gramoty pisane na korze brzoźowej, które dotyczyły spraw gospodarczych. Powstają pierwsze klasztory i cerkwie wzorowane na budowach greckich, stają się one ośrodkami oświaty i piśmiennictwa. Duchownymi byli Grecy. Rozwija się religia i kultura grecka. Kształtują się stosunki feudalne. Pojawiają się bojarzy jako właściciele ziemscy wywodzący się z drużyny książęcej. Wspólnoty chłopskie poddane zostają władzy feudalów. Smardowie czyli chłopci muszą płacić daniny panom. Do ludności chłopskiej zostają włączeni niewolnicy i jeńcy. Wielkie nadania ziemskie otrzymuje cerkiew. W rządzeniu krajem pomagała księciu rada przyboczna i drużyna, która ściągała podatki i sprawowała sądy. Szybko rozwijały się mia-

³⁹ L. Lagerqvist, *Historia Szwecji*, Warszawa 2001, s. 17-22.

⁴⁰ P. Footse, D. Wilson, *Wikingowie*, Warszawa 1975, s. 54-56, 317, 385-386.

⁴¹ L. Lagerqvist, *Historia Szwecji*, s. 22.

⁴² A. Kersten, *Historia Szwecji*, s. 45.

⁴³ L. Bazylow, *Historia Rosji*, t. 1, Warszawa 1983, s. 82-84.

⁴⁴ Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, s. 276.

sta, szczególnie Kijów. Miasto ruskie otaczały wały i baszty, na rynku znajdował się dwór i cerkiew, odbywały się tu targi, mieszkańcami byli kupcy i rzemieślnicy, przeważała zabudowa drewniana. Ruś toczy walki z Bizancjum i Pieczyngami⁴⁵. Następcą Włodzimierza został Jarosław Mądry⁴⁶. Stopniowo rosła liczba książąt Rurykowiczów (wywodzących się ze Szwecji) i postępowało rozbitcie dzielnicowe.

Późną zimą 1009 roku rusza Brunon na ziemie Jaćwingów, na pogranicze Litwy i Rusi. O plemieniu tym mówią źródła ruskie z 983 roku. Uważani są za jedno z plemion pruskich. Dzieje ich są znane bardzo słabo i to głównie z wypraw polskich i ruskich. Jaćwingowie mieszkali między Biebrzą i Niemnem w krainie zwanej Sadowią. Ziemie te to dzisiejsza Suwalszczyzna⁴⁷. Brunon zginął męczeńską śmiercią wraz z towarzyszami 9 marca 1009 roku w wieku 35 lat, w nieznanym do dnia dzisiejszego miejscu. Relację o jego męczeństwie przekazał jedyny ocalały towarzysz arcybiskupa – Wibert, oślepiiony i wypuszczony wolno. Bolesław Chrobry wykupił ciała męczenników od Prusów i pogrzebał je w Polsce, nie wiemy jednak gdzie dzisiaj spoczywają te relikwie.

Kult świętego Brunona szerzył się w Europie głównie za pośrednictwem kamedułów. Niestety pamięć o świętym szybko uległa zapomnieniu w naszym kraju, szkoda, bo był to człowiek bardzo dla Polski, u zarania jej dziejów, zasłużony. Obecnie Brunon jest patronem m. in. Diecezji Łomżyńskiej, Diecezji Ełckiej i Giżycka, gdzie sto lat temu wzniesiony został żelazny krzyż na Wzgórzu Świętego Brunona w domniemanym miejscu jego śmierci.

⁴⁵ L. Bazylow, *Historia Rosji*, s. 9, 87, 91-93.

⁴⁶ Zespół M. Michalika, *Kronika ludzkości*, s. 276.

⁴⁷ M. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, s. 421.

ANDRZEJ ZDANOWSKI

DER FEUDALHERR EUROPA IN DER ZEIT DES HEILIGEN BRUNOS,
DER POLITISCH-SOZIALE HINTERGRUND

Zusammenfassung

In dem Artikel stellt der Autor Europa in der Zeit des Hl. Bruno von Querfurt vor. Wie war Europa um die Wende des ersten und zweiten Jahrhunderts? Es wurden die Prinzipien des Bewirtschaftens in der Landwirtschaft geändert. Es änderte sich auch das Handwerk – es wurde zu einem wichtigen Zweig in der Wirtschaft. Die Jahrhundertwende, das war die Zeit, in der die Städte wiederauflebten. Es erschienen die ersten Behörden der Stadtverwaltung. Es entstand Handelsrecht. Die Bauern wurden allmählich aus den Inhabern zu den Benutzern des Grundstücks eines Feudalherrn. Die Untertanen wurden ein Teil des Feudalgutes und wurden ans Grundstück geknüpft. Der Feudalherr übte eine öffentliche Macht seinen Untertanen gegenüber aus. Zu einem Symbol einer Sozialstellung wurde ein Ritterschloss. Immer deutlicher formte sich ein eigenartiger Ritterstand. Der Autor versuchte auch, das Verhältnis zu den oftmals propagierten Thesen der Rückständigkeit und dunklen Jahren im Mittelalter zu beleuchten.